

Славко Мијушковић

ЗАНЕ ГРБИЧИЋ У ИСТОРИСКИМ ИЗВОРИМА

Личност Зана Грбичића, који је у животу Црне Горе играо видну улогу, код нас је више позната из Његошевог „Горског вијенца“ и по народној пјесми него из историских извора. Међутим, о животу и активности ове личности постоји веома много докумената, од којих се највећи број чува у Државном архиву у Котору. У историским изворима који се односе на ову личност налазимо реалну подлогу традицији на коју су се ослонили и Његош и народни пјесник. Зато је вриједно, на основу тих извора, приказати дјелатност ове личности, и то нарочито ону дјелатност на основу које је ова личност овјековјечена од стране Његоша и народног пјесника.

Зане Грбичић, или Giovanni Antonio Boliza, како гласи његово пуно име и презиме у документима писаним на италијанском језику, припадник је веома старе которске патријиске породице. Један његов далеки предак, Петар Болица, који је живио у другој половини дванаестог вијека, био је како, по Орбинију, каже Шиме Љубић „један од највећих ратника свога времена, који је више пута задужио домовину за слободу и спасење“ (Uomo d'armi dei più insigni in que' tempi, cui la patria dovette più volte la sua libertà e salvezza¹⁾). То је, свакако, онај исти Болица за кога Висковић каже да је командовао одредом Которана који је био притекао у помоћ Дубровчанима у рату против босанског бана Борића.²⁾ Сем овог, међу прецима Зана Грбичића има и других веома познатих и учених људи: Никола Болица, који је 1594 године био ректор универзитета у Падови и од кога је остао један спис под насловом „Le glorie immortali del Serenissimo Principe di Venezia Marino Grimani“, објављен 1596 године;³⁾ затим писац познатог списка „Il sangiacato di Scuttari“, Марјан Болица, чији углед доказује и чињеница да је био један од оснивача „Collegio dei nobili“ у Модени, — много је била цијењена његова расправа „Le imprese“, објављена у

¹⁾ Simeone Gliubich Dizionario bibliografico degli uomini illustri della Dalmazia, Viena 1856, стр. 45.

²⁾ Francesco conte Viscovich, Storia di Perasto dalla caduta della Republica Veneta al ritorno degli Austriaci, Trieste 1898, стр. 314.

³⁾ Simeone Gliubich, н. д., стр. 45.

Болоњи 1636 године, којом је доказао своју велику ерудицију и еманципацију свог стила од уобичајене надутости и кићености својствене писцима 17 вијека, у којој помиње и један свој спис о племству, који, изгледа, није објавио; написао је и објавио, такође у Модени, неколико латинских пјесама.⁴⁾

Шиме Љубић каже и за Фрања Болицу, једног од двојице редактора Которског статута, који је објављен у Венецији 1616 године,⁵⁾ да је био „uomo di gran merito e consiglio“.⁶⁾

Иако су ови Болице који су се бавили књижевним радом своја дјела објављивали, што је разумљиво, на латинском и италијанском језику, они су се ипак осјећали Славенима. То, поред осталог, доказују и славенски атрибути које су додавали свом презимену, као: Грбичић, Кокољић, Меровић итд., као и чињеница да су Болице не само говорили српским језиком већ су знали и писати ћирилицом.⁷⁾ Из кореспонденције црногорских владика и главара са појединим члановима породице Болица, као и из других исправа писаних ћирилицом, види се да су они и своја лична имена, регистрирана у матичким књигама на латинском или италијанском језику, „славенизирали“, и рађе су се називали Ђиво и Зано него Giovanni или Еро рађе него Gerolimo,⁸⁾ или, пак, Нико радије него Niccolò⁹⁾ итд. Ови славенизирани облици њихових имена никако се не могу сматрати као „преводи“ употребљавани само у српским текстовима, већ као облици које су носиоци ових имена сами присвајали и под којима су били познати у народу. Тако је и Зане Грбичић под овим именом и презименом био — и, свакако, волио да буде — познат у народу, а његово званично име и презиме Giovanni Antonio Boliza сусреће се само у административним актима ствараним на италијанском језику. Па и у овим актима се понекад уз облик Boliza јавља славенски атрибут Грбичић, што свакако указује на већу популарност облика Грбичић, него облика Boliza.

Појава славенских атрибута поред романских или, боље, романизованих облика презимена которских племићких породица у списима писаним на италијанском језику, иако није константна — и далеко је рјеђа него у ћирилским исправама — ипак нам убједљивије говори о славенском осјећању которског племства него саме ћирилске исправе, код којих би се та појава могла сматрати и опортунушћу.

⁴⁾ Исто.

⁵⁾ Statuta civitatis Cathari, Venetiis 1616.

⁶⁾ Simeone Gliubich, н. д., стр. 45.

⁷⁾ Д-р Иван Божић, д-р Бранко Павићевић и д-р Иван Синдик, Паштровске исправе XVI—XVIII вијека, Цетиње 1959, стр. 51.

⁸⁾ Д-р Јевто М. Миловић, Зборник докумената из историје Црне Горе (1685—1782), Цетиње 1956, стр. 6, 9—12, 114, 190 и 303.

⁹⁾ Д-р Иван Божић, н. д., стр. 51.

Ево неколика случаја појаве у исправама писаним на лагинском и италијанском језику славенских атрибута уз презимена неких значајнијих которских племићких породица: Меровић,¹⁰⁾ Габровић,¹¹⁾ Матуловић,¹²⁾ Јакељић,¹³⁾ Мијушковић,¹⁴⁾ (messer Antonio Bucchia, detto Migliusovich), Паомановић,¹⁵⁾ Франчевић,¹⁶⁾ Главочевевић,¹⁷⁾ Сантовић,¹⁸⁾ Марјановић,¹⁹⁾ Кокољић,²⁰⁾ Риђановић,²¹⁾ (Vicenzo Pasquali detto Richianovich), Тушовић,²²⁾ (Marco Pasquali detto Tussovich), Павић,²³⁾ итд. Један огранак которске породице Бућа, коме је припадао и познати протовестијар цара Душана, присвојио је као атрибут ово високо звање свог претка: „protovistiarius“, „de protovestiaro“, „de protovestiaris“, али се уз ове облике јавља нешто касније и облик „protovestiarević“²⁴⁾ са изразитом славенском дезиненцијом.

Тијесне везе економског, политичког и војног карактера које су которски племићи, а међу њима нарочито породица Болица, одржавали са својим залећем претстављале су врло важан фактор у очувању њихових славенских осјећања, озбиљно угрожене по паду српске немањићке државе, која је Котор сматрала својим „вјерним и столним и љубимим и славним“ градом,²⁵⁾ а нарочито у дугом периоду туђинске, млетачке власти, за вријеме које је, истина као и раније, службени језик био туђински, али са том разликом што тада тај туђински језик није био само средство администрације и просвјете, као што је то био у доба Немањића, већ и средство однарођавања.

По паду немањићке државе биле су прекинуте оне тијесне везе економског и културног значаја, које је Котор одржавао и са најудаљенијим крајевима српске државе, и оне су биле сведене само на оближње залеће. У одржавању ових веза са Црном Гором которско племство је наставило своју традицију. Иако не више у заједничкој држави, везе Котора и Црне Горе нијесу се

¹⁰⁾ Државни архив у Котору (ДАК) — Судско-нотарски списи (СН), књига бр. 80, ф. 555.

¹¹⁾ ДАК — СН, књига бр. 80, ф. 611.

¹²⁾ ДАК — СН, књига бр. 80, ф. 613.

¹³⁾ ДАК — СН, књига бр. 80, ф. 628.

¹⁴⁾ ДАК — СН, књига бр. 80, ф. 759.

¹⁵⁾ ДАК — СН, књига бр. 80, ф. 760.

¹⁶⁾ ДАК — СН, књига бр. 84, ф. 421.

¹⁷⁾ ДАК — СН, књига бр. 78, ф. 48 и књига бр. 87, ф. 1569.

¹⁸⁾ ДАК — СН, књига бр. 91, ф. 55.

¹⁹⁾ ДАК — СН, књига бр. 97, ф. 808.

²⁰⁾ ДАК — СН, књига бр. 105, стр. 697.

²¹⁾ ДАК — СН, књига бр. 105, стр. 942.

²²⁾ ДАК — Управно-политички списи (УП), фасц. бр. 8, ф. 3.

²³⁾ ДАК — УП, фасц. 30, стр. 382.

²⁴⁾ На више мјеста у разним књигама Судско-нотарског фонда Државног архива у Котору.

²⁵⁾ Из повеље цара Душана дате у Приштини 1351 год., Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава Средњег вијека, Београд 1912, стр. 31.

ограничавале само на економски терен. Ако изузмемо агресивне акције Балшића, Радича и (једно вријеме) Стевана Црнојевића према Котору, које су доводиле и до непријатељских односа, можемо рећи да су за скоро читаво преостало вријеме односи Котора и Црне Горе били пријатељски и да су се заснивали на обостраним интересима економског, војног и политичког карактера.

Венеција, да би такве односе — који су њој били врло пожељни — одржавала, користила је у војним и политичким контактима са Црном Гором људе из редова оних которских племићких породица чији су преци још у доба Немањића били носиоци и заговарачи што тјешњих свестраних односа не само са Зетом већ и са читавом немањићком државом. Тако су се на традицијама тих старих односа заснивали, и то, можемо рећи: срећно, и односи Котора и Црне Горе у дугом периоду млетачког владања над Боком.

Претставници млетачких власти у Котору постављали су из редова поменутих породица своје „*sopraintendente ai confini*“, чији су главни задаци били: одржавање добрих односа са Црном Гором, обезбјеђење граница и заговарање код Црногораца војне помоћи Венецији у вријеме ратовања са Турцима. Ти *sopraintendenti*, иако људи од великог млетачког поверења, били су често поборници црногорских интереса не само из разлога што су црногорски интереси, како економски тако и одбрамбени, били углавном подударни са млетачким интересима, већ и из славенске, братске саосјећајности према паћеничком црногорском народу, саосјећајности његоване и наслијеђене од својих предака. Искрену и добронајмјерну њихову дјелатност у односу на Црну Гору доказују и присни и врло пријатељски односи које су они одржавали са многим Црногорцима, нарочито са владикама и главарима, са којима су се често братимили и кумили. Један од таквих млетачких функционера задужених, да тако кажемо, проблемима односа између Венеције и Црне Горе био је и Зане Болица-Грбичић. Више његових директних предака вршило је исту службу, којој је према томе, у породици Болица-Грбичић већ претстављала традицију. Као *governatori, cavalieri i sopraintendenti ai confini* у посредничкој служби између венеције и Црне Горе помињу се и Занов прадед, дјед, отац и стриц. Један дио дјелатности овог посљедњег пада у исто вријеме које обухвата и Занову дјелатност. С обзиром на то да и Зане и његов стриц носе исто лично име *Giovani*, и исту титулу *cavaliere e sopraintendente ai confini*, тешко би се могли разликовати да у документима на италијанском језику писари не додају кад је у питању Зане и његово друго име *Antonio*. Ради још бољег разликовања италијански писар понекад кад је у питању Занов стриц каже „*cavalier vecchio*“ Њихово разликовање у ћирилским документима је лакше јер се у њима Занов стриц јавља под личним именом Ђиво што је, уствари, као и Зане, славенски дериват од *Giovani*. Али,

и поред свих ових дистинкција лако је могуће конфондирање ових двију личности, нарочито у случајевима када писар није водио рачуна да поред њихових имена и звања унесе и оне елементе по којима се они разликују. Истовјетност њиховог личног имена и звања навела је и Јована Радонића да вјерује да су Giovanni (Ђиво) и Giovanni-Antonio (Зане) једна те иста личност.²⁶⁾ То исто се и нама десило на једном мјесту.²⁷⁾ У овом нашем раду ове двије личности биће потпуно индивидуализиране, те према томе искључено је њихово конфондирање.

Зане Грбичић је рођен око 1666 године. То сазнајемо из Матице умрлих,²⁸⁾ у којој уз његово пуно име и звање, поред осталих анотација о којима ће касније бити говора, стоји да је умро 19 децембра 1706 године у „отприлике“ четрдесетој години живота.

Његов отац, кавалијер Никола Болица-Грбичић, био је ожењен законитом кћерком Трипуна Јурмети (чешћи облик: Бурмета) и Паулине Палма, которских пучана. С обзиром на плебејско поријекло његове жене, према једној одредби Которског статута од 28 фебруара 1412 године, Николин пород губио је прерогативе племства. Та одредба карактерише претјерану конзервативност которског племства, јер је — уз многе друге одредбе Которског статута, поред осталих, објективних разлога који се нужно јављају у процесу развоја и распадања феудалног друштва — знатно утицала не само на дегенерисање већ и на економско слабење которског племства.²⁹⁾ Донесена у вријеме потпуне самосталности Котора (1391—1420 г.), одредба је остала на снази и за вријеме венецијанске владавине над Боком. Млетачка Република је, наиме, приликом прихватања Котора под своју „заштиту“ (1420 г.) била обећала поштовати све раније донесене которске статутарне одредбе, али је дужд Франческо Фоскари још 28 јуна 1446 године био озаконио већ и раније постојећу праксу млетачких власти да доносе своје одлуке противно одредбама Которског статута: „... reservato arbitrio Dominio nostro addendi, corrigendi et minuendi, quocumque tempore sicut nobis videbitur.“³⁰⁾

Рачунајући да ће млетачки Сенат узурпирано право измјенљивања одредаба Которског статута примјенити и у односу на њега, нарочито с обзиром на заслуге својих предака, Никола Грбичић се обратио, преко генералног провидура Катарина Корнара, Сенату с молбом да донесе одлуку да његовом породу, и про-

²⁶⁾ Јован Радонић, Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века, Београд 1950, стр. 692.

²⁷⁾ Славко Мијушковић, Један докуменат о учествовању митрополита Саватије Љубибратића у биткама Морејског рата, Историски записи, књига IX, стр. 266—269.

²⁸⁾ Бискупски архив у Котору, књига умрлих I, ф. 193.

²⁹⁾ Statuta civitatis Cathari, cap. CCCXCIV, стр. 224.

³⁰⁾ Исто, стр. 437.

тив одредаба Которског статута, буде признато племство. Његова молба је била услишена и дукалом дужда Доминика Контарена од 2 јула 1667 године пренесена је провидуру Корнару одлука млетачког Сената према којој се пород Николе Грбичића има сматрати племићким са свим прерогативама које припадају которском племству. Ова одлука је образложена заслугама породице Болица-Грбичић и „не мање достојним особинама молиоца“, као и чињеницом да је његова жена кћерка родитеља који по рођењу припадају грађанском которском друштвеном слоју (а не ординарном плебсу — Сл. М.). У овом дукалу је изричито наглашено да је оваква одлука донесена без обзира на то што је у супротности са одредбама Которског статута.³¹⁾

И тако је, само захваљујући великом обзиру који је млетачки Сенат показао према његовим заслужним прецима, обзиру који је захтијевао још једну повреду Которског статута, коју би млетачки Сенат, иначе, у другом случају рађе избјегао кад се не ради о интересима Млетачке Републике који барем прелазе интересе задовољавања једног њеног поданика, Зане Грбичић сачувао титулу и прерогативе которског племића иако је његова „крв била инфекцирана плебејском, материном, крвљу“.

О Зановом дјетињству као и о његовом школовању нијесмо успјели пронаћи никаквих података. Из једне од иначе већег броја његових титула: *sargente maggiore di battaglia*, што одговара чину бригадног генерала, морамо закључити да је он у младости, сигурно, морао, поред општег, стицати и неко редовно војно образовање неопходно за постизавање тако високог старјешинског војног ранга.

Као и остали которски племићи који су били у млетачкој војној служби, тако је и Зане, као члан которског Великог (племићког) вијећа морао обављати све оне цивилне дужности и службе које би му ово или неко друго которско племићко вијеће (Мало вијеће и Вијеће умољених) одредило. Зато смо читајући записнике которских вијећа који обухватају вријеме од Зановог пунољетства па до смрти наишли више пута на његово име са индикацијом функција које је вршио, или које је, баш због велике своје заузетости војничким и политичким пословима, одбијао.

Интересантније од оних функција које је Зане Грбичић обављао у својству которског племића свакако су оне које је вршио као млетачки официр и као, да тако кажемо, млетачки *chargé d'affaires* за Прну Гору; зато ћемо се на њима више и задржати, али да би била потпунија слика његове свестране дјелатности, говорићемо и о његовим грађанским функцијама.

Иако је већ наведеним дукалом Зану било признато право которског племића, он је морао кад је постао пунољетан да затражи од Великог вијећа да буде агрегиран у исто. Пунољетство

³¹⁾ ДАК — СН, књига 105, стр. 556.

се по одредбама которског Статута стицало навршавањем осамнаесте године живота.³²⁾ На његово тражење 23 априла 1683 године, а на основу предлога тадашњих которских судија Вицка Драго и Јосипа Пасквали, који је предлог био образложен овако: „... лошто је покојни господин кавалир Никола Болица, племић из старе породице, био узео за жену једну госпођу из реда господе грађана, услијед чега његов син Иван-Антун пада под удар строгих одредаба Которског статута, предлаже се, с обзиром на заслуге његових предака, да исти буде примљен у Велико вијеће са свим прерогативама, привилегијама и имунитетима које ужива сваки прави племић поријеклом из овог града“, Зане Грбичић је једногласно био агрегиран у которско племство.³³⁾

Иако је био примљен у которско Велико племићко вијеће 23 априла 1683 године, прва цивилна служба била му је додијељена 23 октобра 1685, кад је од Вијећа умољених, „Magnifico Consiglio di Pregadi“, био изабран за једног од тројице *giustizieri*-а³⁴⁾ Которске општине.³⁵⁾ Приликом истог засједања Вијећа умољених био је предложен за једног од двојице изванредних судија који су имали да рјешавају један спор који нијесу могли рјешавати редовне судије због крвне везе са странкама које су се спориле, али је приликом избора пропао.³⁶⁾ Приликом избора од 23 априла 1686 год. био је предложен за судију „Corte minor“,³⁷⁾ али није био изабран. Истог дана био је предложен за члана Малог (Тајног) вијећа, али је постигао свега 6 гласова „за“, док је против гласало 9 чланова Вијећа умољених које је и вршило избор чланова Малог вијећа.³⁸⁾ Дана 17 јуна исте (1686) године изабран је, на предлог которског ректора, за једног од двојице ванредних процјенитеља.³⁹⁾

Иако врло млад, већ наредне године приликом избора од 23 априла (1687 г.) био је изабран од Великог вијећа за члана Вијећа умољених са 17 према 8 гласова и за судију „Вишег суда“

³²⁾ Statuta civitatis Cathari, стр. 20.

³³⁾ ДАК — СН, књига 117, ф. 390.

³⁴⁾ Службеници задужени надзором над трговином животним намирницама и контролом цијена и мјера.

³⁵⁾ ДАК — СН, књига 117, ф. 423.

³⁶⁾ ДАК — СН, књига 117, ф. 426.

³⁷⁾ Овај суд који су сачињавала тројица которских племића раније је носио назив *Curia parva* и судио је у споровима до износа од 10 перпера. *Curia parva* је била укинута 31 јануара 1400 год. одлуком Великог вијећа »...judices parve Curie deiecentur et dicta Curia amplius non sit« (Statuta civitatis Cathari, стр. 288). Међутим, у каснијим одлукама вијећа наилазимо на избор судија »Corte minor«, која је уствари исто што и »Curia parva«, а то значи да је овај суд поново био успостављен. Чудно је да у књигама судских записника не налазимо трагове дјелатности овог суда.

³⁸⁾ ДАК — СН, књига бр. 117, ф. 431.

³⁹⁾ ДАК — СН, књига бр. 117, ф. 433.

(Corte Maggiore⁴⁰)⁴¹); ове двије дужности су сматране најозбиљнијим и најодговорнијим и за њих су бирани најбољи и најискуснији чланови Великог вијећа. Наредног дана (24 априла) изабран је од Вијећа умољених за једног од тројице прокуратора за здравство (Procuratori alla sanità,⁴²) коју службу одбија због „своје непрекидне заузетости веома важним државним пословима“ (per le continue occupazioni de publici importantissimi affari).⁴³) И збиља, због велике његове заузетости државним пословима он није био у стању да врши и дужности које није одбио, тако да га у дужности судије морају замјењивати други. У ово вријеме он је скоро стално отсутан из Котора; па и приликом избора од 23 октобра 1687 године, који су били редовни и на којима се бирало за службе које су трајале пола године, Зане Грбичић није био присутан, иако је његово присуство у својству судије било неопходније од присуства свих других чланова вијећа. Скупа са њиме одсуствује и други судија, капетан Јеролим Бућа, који је такође био врло важан млетачки војни и политички функционер и који ће касније, послје Занове смрти, наслиједити овог у својству „soprintendente ai confini“.⁴⁴)

И поред његове велике заузетости другим, важним пословима, ми ћемо ипак и даље сретати Зана Грбичића у разним функцијама које му је све до смрти додјелјивала Которска општина, односно которски патрицијат.

У својих првим акцијама војне и политичке природе Зане Грбичић се јавља уз свога стрица Жива. Јован Томић, коме су документа која је користио у својој студији „Црна Гора за Морејског рата“ не само наведеним дистинкцијама у односу на Зана и Жива, у чему, истина, писари нијесу увијек досљедни, већ и својим садржајем, који пружа јасну слику низања догађаја и улоге појединих истакнутих људи у њима, могли омогућити да увијек тачно одреди када се ради о Живу а када о Зану, ипак је на неким мјестима починио грешку. Да те грешке нијесмо открили, и да смо се повели за Томићем, морали бисмо доћи до закључка да је већ 1687 године, двадесетогодишњи, Зане Грбичић био главни млетачки функционер задужен по питању односа са Црном Гором, јер би то у пуној мјери произилазило из садржаја писма што га је 27 августа 1687 год., како каже Томић,⁴⁵) Зане Грбичић био упутио генералном провидуру за Далмацију и Алба-

⁴⁰) Овај суд није био другостепени у односу на Curia minor, што би се могло претпоставити из самог назива. Види: Д-р Илија Синдик, Ко-мунално уређење Котора, Посебна издања САН, књига CLXV, Београд, 1950, стр. 109.

⁴¹) ДАК — СН, књига бр. 119, ф. 456 и 457.

⁴²) ДАК — СН, књига бр. 119, ф. 457 t.

⁴³) ДАК — СН књига бр. 119, ф. 559 t.

⁴⁴) ДАК — СН, књига бр. 119, ф. 460 и 461.

⁴⁵) Јов. Н. Томић, Црна Гора за Морејског рата (1684—1699), Београд 1907, стр. 80 у напомени бр. 135 и стр. 82 у напомени бр. 138.

нију. Ово писмо је уствари писао Живо, код кога, како смо рекли, Зане тек почиње своју војну и политичку каријеру.

Први пронађени докуменат који нам говори о једном Зановом задужењу које излази из оквира цивилне службе је уствари налог који је ванредни провидур Антонио Зено дао которским племићима Бернаруду Вракијену, Људевиту Пасквали, Луки Вракијену и Вицку Пасквали да се, у циљу евакуације становништва са подручја Тивта у Котор или Пераст пред опасност од турских упада, повежу са Заном Грбичићем, кога је он раније тамо упутио. У овом документу, који је датиран 8 августа 1686, уз Заново име стоји и титула „кавалир“.⁴⁶⁾ Ову титулу срећамо код свих Занових предака који су вршили млетачку службу у вези са Црном Гором. Многи други Болице немају ову титулу. Ову титулу су Болице вјероватно добијали од Млетачке републике иако није искључено да је неко од Болица није добио и од папе, тим прије што се зна да су поједини чланови породице Болица били у служби Ватикана у вези са мисијама ватиканским у балканским земљама. Пошто та титула, било да је дата од Млетачке Републике или од Ватикана, није била насљедна, то у односу на Занову титулу кавалира можемо скоро искључити да ју је добио од Ватикана. Друга је ствар са његовим стрицем Живом, који је био доста ангажован у ватиканској политици на Балкану. Јован Радонић каже да је од Ватикана, а на предлог надбискупа Вицка Змајевића, добио титулу кавалира „синовац старога Јована Ант. Болице, пуковник Јеролим Болица“.⁴⁷⁾ Пуковник Јеролим о коме је овдје ријеч није Болица и није синовац Јавана Антуна (Зана); он је припадник познате которске племићке породице Бућа, братанић Виченце Болица, рођене Бућа, жене Жива Грбичића,⁴⁸⁾ према томе нити је синовац Живов ни Занов; сем тога он је, иако за њега Радонић каже „млади Болица“, по годинама старији од „старог Јована Антуна“.⁴⁹⁾ Очито је да је ова грешка у Радонићевом раду резултат грешке извора који је Радонић користио.

Први докуменат који говори о Зановом директном учешћу у војним подухватима је акт генералног провидура за Далмацију и Албанију упућен млетачком Сенату 25 октобра 1687 године.⁵⁰⁾ Ту се, поред осталог, нарочито истичу заслуге Жива Грбичића

⁴⁶⁾ ДАК — УП, фасц. 3, ф. 90.

⁴⁷⁾ Јован Радонић, н. д., стр. 519 и 520.

⁴⁸⁾ ДАК — СН, књига 130, ф. 77.

⁴⁹⁾ То закључујемо отуда што је у записницима Вијећа приликом констатовања присутности судија редосљед њихових имена увијек, без изузетка, ишао по годинама старости, а не по угледу и положају који је појединац заузимао. Пуковник Јеролим Бућа, који је једно вријеме вршио дужност судије заједно са Заном Грбичићем, увијек је наведен први. Иако старији, он је за скоро петнаест година надживио рано преминулог Зана Грбичића.

⁵⁰⁾ Ferdinando Ongania, *Il Montenegro da relazioni dei provveditori veneti (1687—1735)*, Roma MDCCCXVI, стр. 5.

(. il molto merito del Signor Cavalier Gio. Bolizza), за кога се каже да је скупа са својим синовцем Giovanni Antonio-m, дакле Заном, учествовао у заузимању Херцегновог и у покрету против Корјенића. У истом овом акту генерални провидур наглашава „l'ardore e la puntualità“ и једног и другог, што значи да се и Зане истакао у овим подухватима и тако отворио пут својој каријери, иако, истина, генерални провидур сугерира Сенату само за Жива да га „consideri degno delle pubbliche gratie“.⁵¹⁾

У дукалу од 22 новембра 1687 године у којем се, поред остолаг, у вези с горњим актом ген. провидура, каже на рачун Жива „venimo (тј. дужд — Сл. М.) in risoluzione con il Senato di riconoscerlo“, такође се наглашава Занова сарадња.⁵²⁾

У ово вријеме Зано је осјетно помагао и акцију свог стрица Жива за придобијање црногорских, брђанских и херцеговачких племена за млетачку ствар. Живо је и дотле био јако много постигао у том смислу. Преко њега још маја мјесеца 1684 године Никшићи са сусједним херцеговачким племенима нуде млетачким властима у Котору своју приврженост и обећавају да ће чим млетачка војска буде напала на Херцеговцима, који је био у турским рукама, притећи у помоћ са 300 бораца и да ће осујетити оружану помоћ коју би Турци послали нападнутом граду.⁵³⁾ Послије Никшића Живо је успио придобити за Млетачку републику многа друга племена директним комуницирањем са њима. Са већ придобијеним племенима он се често и дописује. У Живову канцеларију стижу не само писма која поједини главари директно њему упућују већ и она која су преко њега адресирана млетачком ванредном провидуру у Котору. У одсуству Жива, кореспонденцију са црногорским и херцеговачким главарима врши Зано,⁵⁴⁾ који поред тога што је, као которски племић, учио школу на латинском и италијанском језику, врло добро познаје српски језик и ћирилицу. Он се за превођење писама које шаљу главари не користи званичним тумачима већ их лично преводи, на италијански језик, како би њихов садржај могао ставити на располагање ванредном провидуру.⁵⁵⁾

Послије свог истицања око заузимања Херцегновог и у походу на Корјениће, Зане је почео добијати и задатке за чије је извршење он био главни фактор. Он је предводио децембра 1687 год. један одред у чијем су саставу били већ истакнути потпуковник Рицо Бевилаква и Иван Буровић, гувернер Херцегновог. Овај одред се код Грахова састао са кнезовима и главарима Никшића, Дробњака, Бањана и других племена, који су били на челу једног дијела својих људи. Са Грахова су сви скупа прослиједили

⁵¹⁾ Исто, стр. 9.

⁵²⁾ Исто, стр. 10.

⁵³⁾ Славко Мијужковић, Племена Никшићи у Морејском рату, Историски записи, св. 1 за 1954 г., стр. 2.

⁵⁴⁾ ДАК — УП, фасц. 6, ф. 169 и 170.

⁵⁵⁾ ДАК — УП, фасц. 6, 148.

према Бањанима, гдје су се задржали два дана, док су пристигла остала херцеговачка племена, а затим су кренули према Грахову. Кад су стигли у село Завађе, сазнали су да се херцеговачки паша са својом војском налази у Казанцима, па су се упутили у том правцу с намјером да га нападне. Али је паша, који је сазнао за овај поход, повукао своју војску три сата далеко, оставивши у Казанцима 160 људи под командом Мустајбега који су се утврдили у џамији и у њене четири велике куле. Иако је покушао одбрану. Мустајбег је ускоро морао напустити положај, који су они заузели. Затим је паша узалудно покушавао да пјешадијом и коњицом натјера удружене снаге на повлачење. Приликом више окршаја Турци су претрпјели велике губитке. Велики снијег је присилио млетачке и домаће снаге на обустављање даљих покрета и на враћање кућама.⁵⁶⁾ У документу који нам говори о овим акцијама против Турака у децембру 1687 год. није назначен ни приближан број млетачких и наших снага. Можемо ипак закључити да је Занов одред био веома бројан и то из чињенице што у њему, поред већ наведених Рица и Буровића, као војничке старјешине учествују и: капетан Јеролим Бућа, капетан Љуботина, капетан Матија Марсић, капетан Подгорица, капетан Ђовани Батиста Биснико, капетан Фео Брагојчић и заставник М(арко). Ова имена војних старјешина у Зановом одреду се узгредно помињу, па је врло вјероватно да је било и других, а на то нарочито указује и чињеница што је поред толико капетана наведен само један заставник.

Исто као против херцеговачког паше, Зане Грбичић се истакао и у операцијама против скадарског паше кад је овај, послје свог страшног пораза који је доживио од Куча 20 марта 1688 године,⁵⁷⁾ покушао почетком јуна исте године да им се освети, као и да том приликом силом натјера Црну Гору на покорност и на прекид сарадње са Млетачком републиком. О овом неуспјелом покушају скадарског паше владика Висарион је 9 јуна упутио писмо које у нашем преводу гласи:

„Пресвијетлом и преузвишеном моћном господину Ђеролиму

Корнару, кавалеру, прокуратору, генералном провидуру
за Далмацију и Албанију

веома драги поздрав од нас владике цетињског и свих кнезова и главара Црне Горе.

Пресвијетли Господине, послје (вјероватно: за вријеме — Сл. М.) нашег састанка са Вама у Херцеговном (маја 1688 г.) молили смо Вас да нам уступите господина кавалира Зана Грбичића да дође међу нас, да нам заповиједа, а да га ми слушамо. Ње-

⁵⁶⁾ Ongania, н.д стр. 18—20.

⁵⁷⁾ Види мој чланак Пobjеда Куча над Сулејман-пашом скадарским 1688 године према актима Которског архива, Историски записи, св. 1 за 1953 год., стр. 285—288.

говом и божјом помоћу, а на добру срећу Ваше Екселенције, добро смо се поднијели натјеравши на срамно повлачење скадарског пашу који се са великом војском био кренуо против ових крајева. Али му небо није дозволило да нам почини зла, већ је зло сам себи нанио, јер му је погинуло 40 људи и 15 рањено када смо се са њиме борили у Озринићима. Није хтио сачекати ни нас ни одред Ваше Екселенције, већ је побјегао преко Језера пошто су му Кучи нанијели велики пораз, којом приликом је изгубио више стотина људи. Кучи остају вјерни.

Сада сви ми, понизно се клањајући, молимо Вашу Екселенцију да нам не промијени овог господина кавалира што сте нам уступили јер смо са њиме имали добру срећу, а Богу хвала биће још боље убудуће. Ми смо задовољни да нам он помаже и да руководи са нама, а ми ћемо га слушати.

Препоручујемо се Вашој Екселенцији⁵⁸⁾

Истина, из овог писма не би се могла утврдити нека Занова заслуга у натјеравању скадарског паше на повлачење, јер, како из писма изгледа, његов одред није учествовао ни у борби у Озринићима. Присуство млетачке војске на Цетињу, са Заном на челу, свакако је утицало на јачање борбеног духа за давање отпора Турцима, као и на стварање увјерења код скадарског паше да су Млечани одлучни у заједничкој борби са Црногорцима против сваког турског напада на ове, али присуство млетачке војске у Црној Гори није Занова заслуга. Али владицино истицање Занових заслуга у овом писму говори о једном потпуном увјерењу владице и црногорских главара у његову већ раније показану способност и јунаштво, као и у његову добронамјерност према Црногорцима.

У свом извјештају упућеном 7 јула млетачком Сенату, генерални провидур, говорећи о подузетим мјерама ради супротстављања турским намјерама, подвлачи улогу Зана Грбичића, истичући притом и Жива Грбичића „чијом се великом заслугом и помоћу цетињског владике Црна Гора ујединила и постала привржена Републици“. Затим, поред осталог, каже да цетињски владика и Црногорци показују нарочиту жељу да Зане Грбичић остане да њима руководи. Вјерујући у Занову способност, генерални провидур изражава Сенату своје мишљење да би га „за бољу државну службу“ било добро уступити, тим прије што се у посљедњим догађајима понио нарочито разборито и јуначки.⁵⁹⁾

Млетачки Сенат, нарочито истичући у дукалу од 15 јула 1688 год. заслуге генералног провидура Корнара за „многе успјехе“ против Турака, такође истиче и Занове заслуге, поред заслуга владике Висариона (*Le parti che prende continuamente il vescovo di Cettigne in tali occorrenze si combinano pure col gradimento proprio come l'opera non meno del cavalier Gio. Antonio Vo-*

⁵⁸⁾ Ongania, н. д., стр. 33 и 34.

⁵⁹⁾ Исто, стр. 34—36.

lizza). Што се тиче уступања Црногорцима Зана Грбичића, који им је тако пожељан да га траже да њима руководи, Сенат оставља генералном провидуру да он то сам одлучи према својој увиђавности.⁶⁰⁾

Генерални провидур се није брзо одлучивао у вези са тражењем Црногораца, вјероватно сматрајући да је последице претрпљених пораза, нарочито од Куча, скадарски паша бар за извјесно вријеме био безопасан. Међутим, кад је овај поново својим припремама почео да угрожава Црну Гору, генерални провидур је наредио да се Зане упути са једним одредом војске на Цетиње. Зане је тамо кренуо нешто прије 7 новембра (1688 г.). То сазнајемо из писма које је тога дана Живе Грбичић упутио генералном провидуру, у коме дословно стоји: „Већ је отишао према Цетињу са овим територијалцима кавалир Иван-Антун, мој синовац, и јавља ми да је тамо стигао и да му се придружују Црногорци ради заједничке одбране“. У том писму се даље каже да је скадарски паша већ стигао у Подгорицу, одакле је упутио писма свим црногорским главарима којим их позива да му се дођу лично покорити. Из овог писма сазнајемо и то да је Живе о Зановом доласку на Цетиње извјестио и главаре Куча како не би покушавали споразумијевање са пашом, на чему овај нарочито настоји и поред тога што код глаvara Куча наилази на отпор.⁶¹⁾

О Зановом боравку на Цетињу генерални провидур је извјестио Сенат 22 новембра из Метковића, с напоменом да је которски ванредни провидур Калбо добио од њега налог да пружи Црногорцима што је могуће већу помоћ.⁶²⁾

Писмом од 21 новембра Зане директно јавља генералном провидуру да се сходно његовим наређењима налази на Цетињу и обавјештава га да је Сулејман паша напустио Подгорицу у правцу Скадра, не постигавши никаквих успјеха, намучен и осрамоћен. Зано Грбичић у овом писму врло дискретно изражава своје заслуге у присиљавању скадарског паше на повлачење, он наиме каже: „Colla divina assistenza e con quella che l' Eccellenza Vostra ha comandato (тј. наређење за Занов одлазак у Црну Гору Сл. М.) si sono non solo preservati li popoli del Montenero dalla total distruzione che gli veniva minacciata dal Solman Bassà. . .“ Даље у овом писму Зане каже да је територијалцима, Грбљанима и Ришњанима, исплаћивао дневно по 10 солада, а Црногорцима да није давао новаца већ само по либру хљеба дневно, и то једним дијелом у бешкоту а другим у брашну.⁶³⁾

О овом посљедњем, новембарском нападу на Црну Гору владика Висарион је, заједно са главарима, извјестио генералног провидура. Ово писмо владицино није датирано. Ferdinando

⁶⁰⁾ Исто, стр. 36.

⁶¹⁾ Исто, стр. 39.

⁶²⁾ Исто, стр. 40.

⁶³⁾ Исто.

Ongania' га доноси у својој збирци „Il Montenegro da relazioni dei provveditori veneti“ Иако је према садржају писма могао да му одреди тачно мјесто у хронолошком редосљеду докумената, и да га донесе непосредно прије или послје горњег Зановог писма од 21 новембра, јер је писано ако не истог дана а оно свакако тих дана, што се не само на основу садржаја једног и другог писма већ и на основу наредног извјештаја генералног провидура од 13 децембра, о коме ће касније бити говора, сасвим лако утврђује, — Ongania, ово писмо доноси између писма скадарског паше владици Висариону, које је он датирао: „мај (?) 1688“ и писма владициног генералном провидуру од 9 јуна 1688 године. Јован Томић, користећи ово владицино писмо у свом раду „Црна Гора за Морејског рата“, није уочио јову Онганијеу грешку и везао је садржај овог писма за пораз што га је Сулејман паша претрпио почетком јуна 1688 године. Помијешавши ово владицино писмо са извјештајима који стварно говоре о поменутом поразу скадарског паше, Томић је наравно, извео погрешна тврђења.

Ово посљедње владицино писмо, за које нећемо погријешити ако га датирамо: око 7 новембра 1688 године, у нашем преводу са италијанског језика гласи:

„Пресвијетлом и преузвишеном господару Ђеролиму Корнару,
генералном провидуру за Далмацију и Албанију

Веома мио поздрав од нас цетињског владике и свих кнезова из Црне Горе.

Преузвишени Господине, пошто смо, по одржавању свеопштег црногорског збора на Цетињу, били код Вас и заклели се на оданост преведрој Републици и спремност на њену и Ваше Екселенције службу, потпуно отстранивши турску власт, тражили смо тада помоћ, а за команданта господина кавалира Жива Грбичића или, пак, његовог господина синовца. Ваша Екселенција нас је услишила, дајући нам помоћ и упутивши људство под командом господина кавалира Зана Грбичића, који се јуначки борио против Турака, натјеравши Сулејман-пашу на срамно повлачење, истјеравши га из Црне Горе, у коју је био дошао с намјером да уништи сва села, што, Богу хвала, није услиједило, већ је изгубио много својих вриједних бораца.

Док смо били под Турцима увијек нам је кућа Грбичића чинила много добра, и читава Црна Гора воли ову господу и Црногорци желе да им само они командују приликом вршења државне службе, јер видимо да имају среће у нашој земљи. И овај пут кад је долазио Сулејман-паша са својом војском против Црне Горе, дошли смо у Котор да тражимо помоћ и људство од пресвијетлог господина провидура и од господина кавалира Жива Грбичића, који су нам по наредби Ваше Екселенције дали помоћ писмима упућеним господину Зану Грбичићу, који је дошао на Цетиње. Сулејман-паша се са својом војском био приближио је-

дан сат хода далеко, али није имао смјелости ни куражи да се бори против хришћана, већ је само запаљено неколико малих кућа покривених сламом у близини Ријеке Црнојевића, па се затим срамно повукао без да је посјекао иједну главу, или неког заробио и без плијењења стоке. Тако је на добру срећу Ваше Екселенције досад два пута срамно побјегао Сулејман-паша према Језеру, што ниједан други командант није учинио. Откад постоји Црна Гора никада тако није била унесрећена турска војска као што је овај пут. Турци су се били уплашили јер су чили да их је господин кавалир Зане Грбичић чекао са великом одавжношћу и великом борбеном дисциплином, која је потребна војсци. Пишемо Вашој Екселенцији да би знала да нам овај непријатељ није нимало нашкодио. Само морамо препоручити Вашој Екселенцији да нам, ако би други пут дошао овај паша да нас узнемирава, пошаље на Цетиње у нашу помоћ своје људство под командом истог господина кавалира, како би Господ Бог учинио да Ваша Екселенција доведе на ове границе (овдје је нешто изостављено — Сл. М.) пошто су ови пси некрштени, и тако нас потпуно ослободити ове потчињености, као што сте ослободили многе друге народе.

Молимо Вашу Екселенцију да напише једно писмо ванредном провидуру и господину кавалиру Живу Грбичићу да пошаље у цетињски манастир двије чете у укупном броју од 100 војника да би се задржали као стража на овим границама, јер кад се буде чуло да овдје борави плаћена војска, ова земља не би била узнемиравана, нити би јој ико могао нашкодити. И за све се препоручујемо Вашој Екселенцији“⁶⁴)

На основу Зановог писма од 21 новембра, као и на основу посљедњег владичиног висма, које је примио за вријеме свог боравка у Сплигу, генерални провидур извјештава 13 децембра Сенат о „срамном“ повлачењу скадарског паше из Црне Горе, наглашавајући да је помоћ са Заном Грбичићем на челу, која је била пружена по његовом наређењу преко ванредног провидура Калба, осујетила све пашине планове. Затим дословно каже: „Спашен је, Богу хвала, од угроженог уништавања читав овај крај великом и нарочитом заслугом коју је у овом случају допринио речени кавалир Иван-Антун (Зане), а и кавалир Иван (Живе), његов стриц, нарочито ревносим својим залагањем да сачува уједињене и привржене Вашим Екселенцијама (то јест млетачкој Сенату, дакле Млетачкој републици — Сл. М.) оне народе(!)“⁶⁴)

Послије овога генерални провидур моли Сенат да прочита приложена писма кавалира Грбичића и цетињског владике, како би се видјело „њихово јунаштво и њихова постојаност“⁶⁴)

А затим наставља: „Показују велику жељу да кавалир Иван-Антун остане тамо и да се у цетињском манастиру постави неки одред од плаћених људи, који би служио за чување граница. Постављање

⁶⁴) Исто, стр. 33.

једне чете прекомораца на челу са реченим Грбичићем, који је од Вашег Господства потврђен као гувернер оног народа, сматрам о-портуним из више разлога, а нарочито због свега онога што би се могло десити; међутим, увијек би много користило задржавање у посједу оног важног краја, који би обезбиједио Вашим Ексленцијама власт над читавом Црном Гором, а уједно отстранио би се дојам оних народа(!) да су напуштени“.⁶⁵⁾

На предње писмо генералног провидура Сенат одговара 28 децембра. Изражавајући своје задовољство због брзе помоћи која је пружена Црногорцима, а која је присилила скадарског пашу на повлачење без да нанесе икаквих губитака, што Сенат сматра заслугом которског ванредног провидура и кавалира Жива и Зана Грбичића, позива генералног провидура да им изрази „државно одобравање“ Затим Сенат и овдје каже да препушта одлуци генералног провидура задржавање на Цетињу чете прекомораца са „реченим Болицом, гувернером Црне Горе“.⁶⁶⁾

Увјерен да и Сенат дијели његово увјерење о корисности остављања на Цетињу млетачке посаде са Заном Грбичићем, генерални провидур коначно се одлучи да оствари жељу владике и црногорских главара, тако да ће отсад још раније именовани гувернер Црне Горе имати своје сједиште на Цетињу, гдје ће ступити у још тјешњу пријатељску везу и у непосредну, свакодневну сарадњу са владиком Висарионом и црногорским главарима.

Сада, кад је послѣ трећег страдања скадарског паше у 1688 години и усљед наступајуће зиме скоро била искључена свака опасност од турских напада на Црну Гору, Зану није преостало ништа друго већ да што боље организује свој гарнизон и да га припреми за догађаје који су се могли предвиђати с обзиром да је било јасно да се Султан неће лако помирити са тиме да је Црна Гора изгубљена и да је постала дио Млетачке републике, као што ју је Република и сматрала, називајући Црногорце својим поданицима. Занова функција гувернера Црне Горе неће бити само мета сујетног и похлепног Сулејман-паше већ и ствар која ће тешко погађати, ако не стварне материјалне интересе, а оно политички престиж и част турске царевине, која је већ вјековима сматрала Црну Гору својом законитом територијом. С обзиром на ово, с правом се могло рачунати на један јачи и организованији поход Турака на Црну Гору спрочећа наредне године.

Одбранбено-организациони послови као и настојање око одржавања већ, истина, раније добро успостављене повезаности црногорских племена у једнодушности на борбу против Турака нијесу омогућавали Зану да напушта своје сједиште ни онда кад су задужења цивилне природе захтијевала његову присутност у Котору. Зими 1688/89 уопште га не налазимо ни повремено на дужностима за које је био бираан од которских градских вијећа.

⁶⁵⁾ Исто, стр. 40 и 41.

⁶⁶⁾ Исто, стр. 41.

Па и 23 априла 1689 године, када се, као и сваке године на тај дан, вршио избор главних градских служби, и када которски племићи долазе и из удаљенијих крајева да би присуствовали изборима, он не присуствује сједницама вијећа. Иако је био отсутан, ипак је и овом приликом био изабран са 17 гласова према 5 за члана Вијећа умољених.⁶⁷⁾ Истина, иако је Вијеће умољених, заправо сенат, било једно од најважнијих тијела которске патрициске управе, ангажованост његових чланова није била непрекидна и она се сводила искључиво на присуствовање сједницама, које су иначе ријетко одржаване. У времену када је засједало которско Велико вијеће, поменутог 23 априла 1689 год., Зане Грбичић се сигурно договарао са владиком Висарионом и црногорским главарима, који су већ тада били примили нова пријетећа писма скадарског паше⁶⁸⁾, о мјерама које треба предузети у вези с тим пријетњама.

Пашине пријетње су ангажовале не само Зана Грбичића већ и друге млетачке функционере у Боки, поред осталих нарочито Жива Грбичића, који не само писменим путем утиче на поједина племена да устрају у оданости Републици већ и директним контактом, због чега често одсуствује из Котора. Претставници млетачке власи у Котору, а нарочито ванредни провидур Пиетро Дуодо, за кога се може рећи да је био један од најбољих и најзаслужнијих млетачких функционера у Котору⁶⁹⁾, сматрао је у овом моменту најбитнијим одржати племена у међусобној слози и у оданости Републици, те је ради тога призивао главаре, ласкао им и давао разна обећања.⁷⁰⁾ Сем тога, Дуодо је настојао ојачати и цетињски гарнизон.⁷¹⁾

И Дуодо и Грбичићи су сматрали да би племена требало увјерити у жеље а и у могућности Републике да их брани. Дуодо је сматрао да би оружани упади у турску територију и изгледи за плијеном показали племенима спремност Републике на непрекидну борбу против Турака, те да би се на тај начин и поколебана племена чвршће везала уз Републику. Сазнавши за упорна наређења султана скадарском паши да се с војском упути против Аустријанаца, Дуодо је почео планирати такве оружане упаде. Кад је паша, дослије дужег оклијевања, ипак морао извршити султаново наређење, Дуодо је послао гувернера Црне Горе, Зана Грбичића, на челу једног одреда у јачини од 1000 људи, у напад

⁶⁷⁾ ДАК — Одлуке вијећа за 1689 годину у судско-нотарској књизи бр. 120.

⁶⁸⁾ *Ongania*, н. д., стр. 41 и 42. Овдје се налазе писма скадарског паше упућена црногорским главарима, владци цетињском, „Главарима Ријечке Нахије“ и „Војводи Раду и другим Бјелопавлићима“.

⁶⁹⁾ Види мој чланак Један докуменат о учествовању митрополита Саватие Љубибратића у биткама Морејског рата, *Историски записи*, књига IX, св. 1, стр. 267.

⁷⁰⁾ Јов. Н. Томић, н. д., стр. 133.

⁷¹⁾ Исто.

на Бар. Зано је овај свој одред, који се стацијао од Црногораца и Грбљана, подијелио на два дијела и 25 јуна кренуо у правцу Бара. Први, мањи дио овог одреда претстављао је претходницу, која се вјешто привукла Бару и изненадила Турке. Тек када су Занови људи попалили неколико кућа и заробили двадесетак Турака, као и заплијенили нешто ствари и стоке, Турци отворише топовску паљбу с намјером да застраше нападаче. Пошто у томе нијесу успјели, барски командант са једним дијелом свог гарнизона изиђе из зидина. Ова турска војска, састављена од пјешака и коњаника, а потпомогнута од сељака из Шестана и Марковића, изврши противнапад, али Занова претходница вјешто дочека Турке и прихвати борбу на нож. У овој борби се нарочито истакосе Пипери и Братоножићи из цетињске посаде. Кад је ускоро и главнина Зановог одреда прихватила борбу, Турци се дадоше у бијег и преживјели се затворише у сам град. Губици Зановог одреда били су, сразмерно са турским губицима, мали.⁷²⁾ Овај Занов успјели поход претстављао је по мишљењу провидура Дуода, крупан догађај и највећи његов значај био је „у моралном успеху постигнутом нападом на султанов град, у његовој земљи, далеко од старе млетачке међе, и што је после овог догађаја мрзост између Турака и Црногораца била много већа, а с тим утолико мањи изгледи на могућност њихова измирења, што је потпуно одговарало млетачким намерама. Сем тога тим успехом могло се лепо утицати на племена, која су с највећим нестрпљењем ишчекивала млетачку акцију, па видећи да је нема, стала се туђити од Републике и ступати у преговоре с Турцима.“⁷³⁾ Међутим, Дуодо је прецијенио значај овог успјеха, јер су Црногорци ипак сумњали у то да ће се Република ангажовати онолико колико би у датој прилици било потребно. Зато колебљивост појединих племена остаје и даље брига претставника млетачких власти, којима у отстрањивању исте прилично помаже цетињски владика Висарион, који је био сасвим одан Републици. Колебљивост и извјесно незадовољство јавило се и у самом Зановом гарнизону. Истина, незадовољство се прво било појавило у чети прекомораца која је боравила на Цетињу, али затим захвати и Црногорце у самом гарнизону. Зановим и владичиним настојањем отклоњене су биле теже посљедице, али је ипак 13 јула ноћу, како то јавља ванредни провидур Сенату својим извјештајем од 16 јула 1689 год., из чете прекомораца, којом је командовао капетан Марко Пипер, а која је бројила 95 људи, побјегло њих 44. Због овога је провидур Дуодо тада упутио на Цетиње чету капетана Кајића, која је дотле боравила у Грахову.⁷⁴⁾ И у овом свом извјештају Дуодо не пропушта а да не истакне Занову личност за кога каже да „non ommette alcuna parte della attenzione e vigilanza“

⁷²⁾ Јов. Н. Томић, н. д., стр. 132 и 133.

⁷³⁾ Исто, стр. 134.

⁷⁴⁾ Исто, стр. 137 и *Ongania*, н. д., стр. 47.

Занов контакт са провидуром Дуодом је скоро свакодневан, и он увијек ревносно извршава добијена наређења. Исто тако је у честој вези са својим стрицем Живом, који и даље врши врло важну улогу у млетачко-црногорским односима. Зане извршава и његова наређења. Живе је, како се види из његовог извјештаја упућеног 1 децембра 1689 године генералном провидуру, наредио Зану да настоји одвратити владику Висариона да изврши наређење пећког патријарха Арсенија, наиме да оде у Пећ, предочавајући му да би у случају његовог одласка, а по одлуци генералног провидура, на његово мјесто могао доћи „il vescovo di Riva“, који борави у херцеговском подручју⁷⁵⁾ (Мисли се на владику Саватија Љубибратића, који је одржавао тијесне и добре односе са Републиком — Сл. М.)

Послије успјеха што су их Турци постигли против Аустријанаца, које су натјерали на повлачење, поново је запрјетила опасност Црној Гори, и то не само од скадарског паше већ и других турских даша који су били спремни да истовремено кад и Сулејман паша подуму операције против наших племена и млетачке војске. Новостворена ситуација појачала је млетачку будност и навела претставнике млетачке власти у овим крајевима на вршење припрема и на предузимање мјера за осујећивање турских намјера.

Увјерен у скорашње турске нападе са више страна, почетком априла провидур Дуодо је посветио посебну пажњу утврђивању Цетиња и тамо је упутио инжењера Франческа Барбијери, који се по наредби генералног провидура већ налазио у Боки, с тим да са неколико радника „учврсти манастир и подигне утврђења на најподеснијим мјестима за одбрану Цетиња“.⁷⁶⁾

Док су вршене горње припреме, Зане се није налазио на Цетињу; он је по налогу ванредног провидура „на челу Црногораца“ већ био похитао ради осујећивања планова Цин Али-паше, уперених против нових млетачких поданика у Херцеговини, а нарочито против Никшића.⁷⁷⁾

У неуспјелом нападу на Никшиће, 30 априла 1690 год., одред Цин Али-паше је претрпио страشان пораз, тако да је и сам паша био заробљен од кнеза Рада Властелиновића.⁷⁸⁾

Провидур Дуодо је користио овај пораз, који је изазвао констернацију у редовима Турака, за вршење операција по турској Херцеговини. Удружене млетачке и наше снаге имале су знатних успјеха, продријевши до Љубомира, који поробе и попале. У овим операцијама Зано је од ванредног провидура добио задатак

⁷⁵⁾ Ongania, н. д., стр. 55.

⁷⁶⁾ Јов. Н. Томић, н. д., стр. 170.

⁷⁷⁾ Славко Мијушковић, Никшићки кнежеви Властелиновићи у млетачким дужалима и терминацијама, Историски записи, св. 1—2 за 1956 год., стр. 114.

⁷⁸⁾ Исто.

да са својим људима оперише на читавом фронту и да притрчи гдје год би се указала потреба.⁷⁹⁾

Користећи заиста несхватљиво мировање скадарског паше „у времену — како каже Јован Томић⁸⁰⁾ — Дуодова одвлачења готово све војске из которског краја у Херцеговину“, Дуодо крајем јуна наставља акције у Херцеговини са циљем похода на Требиње, али је претходно био ставио у задатак Зану Грбичићу да оде према Никшићу, како би својим одредом тамо свратио пажњу и задржао херцеговачког пашу, те на тај начин олакшао сам поход на Требиње.⁸¹⁾ Да би могао успјешно извршити овај задатак у случају да буде нападнут од херцеговачког паше, Зане је заиста морао располагати једним веома јаким одредом.

Док су Млечани подузимали овако смјеле подухвате према турској територији у Херцеговини, сигурно су имали извјесне гаранције да их скадарски паша неће за то вријеме нападати. Зане, који је често напуштао своје сједиште ради операција на другим странама, а што је још чудније и због повременог вршења и својих цивилних дужности, на које је, као што смо рекли, био обавезан као члан которског патрицијата, слао је поуздане људе да се обавијесте о намјерама скадарског паше, иако је редовно био обавјештаван о тим стварима од ванредног провидура и свог стрица Жива, који је још увијек неуморно радио на разним стварима које су тангирале млетачко-црногорске односе, а нарочито утицао на племена да остану вјерна и привржена Републици, о чему се сачувало много докумената. Једног повјерљивог човека Зане је крајем октобра био послао у турски крај „да извиди што ради паша и да ли ће скоро у Подгорицу“.⁸²⁾

Провидур Дуодо, претпостављајући да би спрољећа, послије престанка епидемије куге, могао лако услједити на Црну Гору напад скадарског паше, одлучи — вјероватно највише у циљу јачања борбеног духа и заузимања бољих позиција, а вјероватно и у циљу ремећења евентуалних Бушатлијиних већ спремних нападачких планова — да нападне његову територију. У ту сврху Дуодо је већ првих дана марта (1691 г.) код Зана Грбичића на Цетињу. Са Цетиња се Дуодо, свакако са Заном, упути према Ријеци Црнојевића, одакле на вријеме побјеге Мустаф Челебија, тако да је заузео без отпора. Послије овог првог успјеха, Дуодо је хтио наставити поход с крајњим циљем да, помоћу Брђана, заузме Подгорицу, али кад је сазнао да се војска скадарског паше која је била упућена према Валони, враћа, наредио је својој војсци да се повлачи према Цетињу.⁸³⁾

Послије овог петнаестодневног излета, провидур се вратио у Котор, а Зано је остао на Цетињу.

⁷⁹⁾ Ongania, н. д., стр. 64.

⁸⁰⁾ У нав. дјелу, стр. 172.

⁸¹⁾ Јов. Н. Томић, н. д., 172.

⁸²⁾ Исто, стр. 173.

⁸³⁾ Исто, стр. 174—176.

По повратку у Скадар паша је почео велике припреме за напад на Цетиње с намјером да „потчини Црну Гору и попали которски крај“. У вези с овом пријетњом Дуодо поново обрати пажњу на утврђивање Зановог гарнизона и пошаље му двије чете Италијана као и раднике да саграде једну кулу за чију је изградњу новац требао дати владика Висарион.⁸⁴⁾

Из Дуодовог извјештаја Сенату од 26 маја 1691 г. сазнајемо да је тих дана гувернер Грбичић био, заједно са владиком и црногорским главарима, у Котору гдје им је провидур учинио да, према обичају, на јеванђељу обнове своју заклетву на обећану вјерност и приврженост, са тврђењем да ће у случају потребе постојано бранити једни друге (. . . li feci rinovar sopra l' Evangelo, giusto il loro solito, il giuramento della loro promessa fedeltà e devotione). У међувремену је Дуодо од својих конфидената био обавијештен да је Сулејман паша, сазнавши да су црногорски главари далеко од својих кућа, упутио 500 људи на челу са Хусеин-агом да се придруже одреду подгоричког капетана Пармаковића, који броји 1000 људи, па је зато одмах учинио да се владика, гувернер Зане и сви остали главари врате у Црну Гору.⁸⁵⁾ Ова заклетва на приврженост није остала без ефекта, јер скадарском паши није успјело да и поред нарочитог настојања придобије Куче, Пипири и Бјелопавлиће за поход против Цетиња. Штавише, Кучи су му, по наговору Жива Грбичића, одбили да поврате коње с пртљагом, које су код Рожаја били заплијенили пошто су побили везируву послугу.⁸⁶⁾ Сем тога Црногорци и Брђани су показали једнодушност у брзом супротстављању Пармаковићевом одреду, који је још у самом почетку наступа био задржан у напредовању од Комана којима су притекли сусједни сељаци, тако да кад је тамо стигла помоћ коју је био послао Гувернер Грбичић, Турци се додоше у бјекство.⁸⁷⁾ Ова пobjеда Комана над једним одјељењем војске скадарског паше одгодила је његов намјеравани поход на Цетиње.⁸⁸⁾

Зане и владика су ову пobjеду Комана сматрали значајним успјехом и пожурили су се да о истој обавијесте ванредног провидура. Грбичићев извјештај датиран је 24 маја. У њему Зане каже да шаље провидуру Вукоту Бандића и друге Комане који собом носе десет турских носева и који ће му причати о својој пobjеди над Турцима. Наводећи турске губитке: 60 мртвих и 40 рањених, Зане додаје да је ова пobjеда таква „какве у Црној Гори није било откад се потчинила Млетачкој републици“.⁸⁹⁾ Владичин извјештај није датиран, али је сигурно послат истог дана када и

⁸⁴⁾ Исто, стр. 178.

⁸⁵⁾ Ongania, н. д., стр. 74.

⁸⁶⁾ Јов. Н. Томић, н. д., стр. 179.

⁸⁷⁾ Исто, стр. 182.

⁸⁸⁾ Исто, стр. 183.

⁸⁹⁾ ДАК — УП, фасц. 8, ф. 522.

Занов. У њему нема никаквих других појединости, а тај извјештај смо, уосталом, донијели у цјелости на другом мјесту.⁹⁰⁾

Нови ванредни провидур Никола Ерицо, који је смијенио Дуода, морао је у самом почетку да предузме мјере за обезбјеђење против тада припреманих напада не само скадарског већ и херцеговачког паше. И он је, као и Дуодо, у Цетињу и Грахову видио главна упоришта за одбрану Црне Горе од Турака. Сматрао је нужним одмах прићи извођењу фортификационих радова на Цетињу као и појачати Занов одред. Тамо је Ерицо био послао „једног од својих највјештијих људи да допуни утврђење: да око манастира ископа широке ровове и подигне велике грудобране, да удари јаке палисаде и удеси неколике мине с камењем, које би биле потпалењене кад непријатељ ступи на њих.“⁹¹⁾

Поред бриге око утврђивања Цетиња, које сматра „*postò importantissimo*“, Ерицо је сматрао потребним да у вези с припреманим нападом Сулејман-паше појача људством Занов гарнизон, као и да створи једну нову резерву људства, те у те сврхе издаје двије терминације које се овдје први пут објављују:

Noi Nicolò Erizzo Secondo per la Serenissima Repubblica di Venetia provveditor straordinario di Cattaro et Albania con la soprintendenza di Castel Nuovo

Le nuovo moleste insorgenze che dalle mosse di Solimano passà d' Albania sono à questi confini suscitate, e la molta ristrettezza di milizie, ch' à queste parti si prova, rende l'animo nostro applicato à raccogliere da dov' è permesso quel maggior numero di gente che può al servizio del Principe meglio conferire in unacongiuntura tanto rimarco e nelle presenti necessità. Capitato però in questo canale il colonnello Zorzi Salamunich con la propria galeotta e riflettendo al buon servizio, che si può dalla di lui versata esperienza e da suoi soldati ritirare, vi commettiamo in virtù della presente e con l'autorità della nostra carica di fermarsi à queste rive con la sua galeotta e gente per esser impiegato dove conosceremo di premura, sino che si dileguino i sospetti sopradetti, mentre poi sarà restituito al suo posto. — Tanto eseguirà. — Cattaro, 3 luglio 1691.⁹²⁾

Људе који се помињу на галији пуковника Саламунића, као и самог њиховог команданта, Erizzo је предвиђао као борбене снаге за операцију на суву. Уосталом, одред пуковника Саламунића није сачињавао борбену посаду галије, заправо галеоте, на којој су се они налазили, нити је Саламунић био неки поморсковојни командант. Дакле, он и његова посада требало је да са-

⁹⁰⁾ Славко Мијушковић, Писма владике Висариона и гувернера Зана Грбичића о победи Комана над Турцима 1691 године, Историски записи, св. 2 за 1953 год., стр. 530.

⁹¹⁾ Јов. Н. Томић, н. д., стр. 184—186.

⁹²⁾ ДАК — УП., фасц. 12, ф. 290.

чињавају дио резерве коју је Ерицо почео сакупљати за операције против Сулејман-паше. За евентуалне истовремене нападе млетачких снага на територији скадарског паше с мора Ерицо би морао предвидјети млетачко ратно бродовље, али о томе он тада није ни мислио.

Другу терминацију, која се односи директно на хитно попуњавање људством Зановог гарнизона, Ерицо је издао два дана касније, 5 јула, и она гласи:

Noi ecc.

Rivelante premura chiama le nostre amplificationi à rendere numeroso il presidio del posto importantissimo di Cettigne, ricercandolo massime qualche lavoro esteriore nuovamente costruito e ch'è di necessità validamente sostenerlo. Fissati però i nostri riflessi sopra la persona del capitano Cesare Perego, da cui si promettemo un ottimo servitio, li (!) commettiamo in virtù del presente e con l'autorità dela nostra carica dover subito con la sua gente prender la marchia verso quella parte, sol lecitando il camino per riddurvisi entro il più breve termine, e giunto cola, doverà ubbidire al signor kavalier Gio. Antonio Bolizza che ne tiene il governo. Certi che sarà per puntualmente adempire alle sue parti e impiegare con zelo il proprio spirito per aggregarsi nuovi gradi di merito nell' occasioni che potranno succedere e conciliarsi la pubblica gratitudine. Tanto eseguirà. — Cattaro, 5 luglio 1691.⁹³⁾

И једна и друга терминација показују колико су настојали претставници млетачке власти у Котору да се ангажују, наравно искључиво млетачких интереса ради, у одбрани Црне Горе од турских напада, али истовремено ове терминације указују и на то да су та њихова ангажовања резултирала у слабе помоћи и онда кад су и сами млетачки интереси захтијевали ефикаснију и сигурнију помоћ Црној Гори. То није био резултат неразумијевања стварних потреба, већ немоћ млетачка да се, поред на многим другим мјестима у периоду дугог Морејског рата, више ангажује у Црној Гори.

Не дуго после поразу у Кучима скадарски паша подузима нов поход на Црну Гору. Пошто није претходно успио да придобије Брђане, што је нарочито настојао, паша је у почетку остваривања свог плана доживио жесток пораз у Пиперима, јула 1691 год. Из изјаве коју су 19 јула дали у канцеларији ванредног провидура у Котору главари Пипера и Бјелопавлића, који су одмах по пиперској побједи дошли у Котор, види се да је Зане Грбичић са једним одредом Црногораца прије битке већ био стигао до Ла-стара, око два сата хода далеко од Подгорице, као и то да је ванредни провидур са пјешадијом и коњицом већ био кренуо са Це-

⁹³⁾ ДАК — УП., фасц. 12, ф. 290 t.

гиња, „што нас је окуражило, те под заклетвом уговорисмо да ћемо рађе погинути него се добровољно предати“.⁹⁴⁾

Ова пиперска пobjеда је још једном осујетила пашино заузимање Цетиња. Али неуморни Сулејман Бушатлија само је, и овај пут, за кратко вријеме одложио извршење своје намјере.

Већ 15 септембра Зане јавља са Цетиња провидуру Ерицу да је од извиђача кога је нарочито упутио у Жабљак обавијештен да Сулејман-паша сакупља војску и да је „јуче“ превезено „à questa parte“ око 2000 људи на челу са Мустафом, који је „јутрос“ најмеравао напасти изненада сусједна села.⁹⁵⁾ Извјештавајући о овоме, Зане увјерава провидура да ће се Мустафиним покушајима јуначки супротставити његова малобројна војска, али напомиње да би било добро ако провидур упути на Цетиње неко појачање.⁹⁵⁾

Захваљујући Зановој брзој обавијештајној служби, провидур је на вријеме могао предузети потребне мјере: одмах упутити на Цетиње појачање од војника које је узео са галија, и наредио је да се још боље утврди манастир подизањем куле пандурине на предњој узвишици, која треба да служи као претстража манастиру и да обезбиједи довоз воде посади која се налази у манастиру. Сем тога је наредио Зану да сакупи што је могуће више Црногораца. За врло кратко вријеме организација одбране Зановог гарнизона је овај пут била спроведена тако да је Мустафа био изненађен и присиљен да се повуче у Скадар.⁹⁶⁾

Провидур је био свјестан тога да овиме није за дуже вријеме одложен Сулејманов поход на Цетиње. Почетком новембра провидур наређује Зану да окупи Црногорце. Сазнавши за то и за друге припреме ванредног провидура, Сулејман-паша се одлучи да још једном одложи, и то за прољеће, извршење своје намјере.⁹⁷⁾

У свом извјештају од 29 априла 1692 године ванредни провидур јавља Сенату да је појачао једном четом Занов гарнизон на Цетињу и да је наредио да се Црногорци спреме на борбу, иако мисли да сада Цетињу не пријети тако брза опасност као Грахово.⁹⁸⁾

Сулејман-паша је 6 маја (1692 г.) почео свој поход на Црну Гору упутивши се с војском према ријечи Цијевни и пославши под Хум своје чунове за превоз одјељења које је водио његов син. О томе је Зане био одмах обавијештен, па је ту вијест доставио провидуру у Котор.

Овај пут је скадарски паша имао велике наде на успјех, јер је на његово тражење румелиски беглер-бег Махмудбеговић био

⁹⁴⁾ Ongania, н. д., стр. 77. Види мој чланак Трајне реминисценције которских грађана на пobjеду Пипера над Турцима 1691 године, Историски записи, св. 2 за 1959 год., стр. 557—560.

⁹⁵⁾ Ongania, н. д., стр. 79.

⁹⁶⁾ Јов. Н. Томић, н. д., стр. 197 и 198.

⁹⁷⁾ Исто, стр. 200.

⁹⁸⁾ Ongania, н. д., стр. 81.

већ кренуо у правцу Црне Горе са преко 8000 људи. Али и овај пут није дошло до напада на Црну Гору: отклоњен је захваљујући лукавству провидура Ерица, умјешности Грбичића и услугама Турчина Ероч Челебије.⁹⁹⁾

Ванредни провидур, владика Висарион и гувернер Грбичић били су увјерени да је и ово одлагање напада привремено, па зато и нијесу престајале и њихове припреме, као и директан рад владике и Зана на држању у оданости Републици наших племена, као и на њиховом међусобном мирењу, у чему је владикау и раније Зане помагао.¹⁰⁰⁾

Увијек присна сарадња Зана и владике била је прекинута смрћу овог посљедњег, која је услједила крајем јула 1692 год. Колико су присни и пријатељски били односи владике Висариона и Зана Грбичића доказује, поред осталог, и чињеница да је непосредно пред смрт замолио Зана да му састави инвентар његове имовине. Зане је овај инвентар написао на српском језику, а сем Зана потписали су га владика Теодосије и игуман Сава.¹⁰¹⁾

Наредни Сулејманов напад на Црну Гору, који је услједио септембра 1692 године, и који је резултирао у пашином заузимању Цетиња и повлачењу (27 септембра) млетачке посаде одатле, као и у стварном престанку Занове функције црногорског гувернера, детаљно је описао Ј. Томић у свом раду.

Да вјера главног претставника млетачких власти у Боки у Занову способност није била нимало поколебана неуспјелом одбраном Цетиња, које није могло одољети веома јаким турским снагама, доказује чињеница што је ванредни провидур, плашећи се да скадарски паша не настави своје напредовање на старој млетачкој територији и не угрози Котор, одређује Зана да са својим одредом запосједне Тројицу, најважнији стратешки положај за одбрану которског краја.¹⁰²⁾

Одмах послѣје повлачења скадарског паше са Цетиња, провидур Ерицо је наставио да ради код црногорских племена за млетачку ствар и да их наговара да не плаћају харач Турцима.¹⁰³⁾ Одвратити Црногорце од плаћања харача Ерицо је сматрао врло важном ствари за претензије Републике, која је већ Црну Гору сматрала својом територијом.

Кад је Ерицо сазнао да је скадарски паша послао харачлије у Црну Гору, а да народ на то не реагује, већ да је спреман на плаћање харача, упутио је Зана Грбичића са 100 прекомораца да онемогући харачлије у наплаћивању харача. Зане је за изврше-

⁹⁹⁾ О овоме опширно и врло интересантно код Томића у н. д. стр. 208—211.

¹⁰⁰⁾ Јевто М. Миловић, н. д., стр. 3.

¹⁰¹⁾ ДАК — УП, фацс. 12, ф. 652. Види мој чланак Заоставштина владике Висариона Бориловића — Вајице, Историски записи, св. 1—2 за 1956 год., стр. 303—305.

¹⁰²⁾ Oganja, н. д., стр. 100.

¹⁰³⁾ Јов. Н. Томић, н. д., стр. 236.

ње ове мисије кренуо 28 децембра (1692 г.) ноћу и пронашао је харачлије у Ђеклићима, у селу Крајњи До, гдје су му неки главари показали кућу у којој се налазио вођа харачлија, Кадрија Асанов, са својим нећаком, Алијом Елезовим. Кад је Зане продро са својим људима у кућу, обојица су покушали да се оружјем бране, али им је Зане лично отсјекао главе, које је донио на увид ванредном провидуру. Остале харачлије су се спасле бијегом.¹⁰⁴⁾

Говорећи о овом свом подухвату, Зане каже да је он био упућен да онемогући наплату харача Турцима „како би остала слободна млетачка власт у Црној Гори“ (*onde libero restasse il pubblico domino in Montenegro*). Ова његова изјава је врло карактеристична за млетачке планове о Црној Гори и указује на то да је ова Занова мисија имала циљ да отстрани један акт који сам по себи негира једно право које је Венеција аропирала на основу добровољног одређења Црногораца. У извршењу овог задатка Зане Грбичић, као бивши, а вјероватно да је мислио и будући, гувернер Црне Горе, био је и лично тангиран.

Ванредни провидур 29 јануара 1693 године издаје налог Зану да са 200 људи оде у Грахово јер да пријети опасност од турских напада, те да одбрана Грахова мора доћи у обзир на првом мјесту.¹⁰⁵⁾ Овај налог је провидур издао Зану, јер је сматрао да је он личност најподеснија за извршавање најтежих задатака који се односе на заједничку одбрану млетачких и наших снага. А питање одбране Грахова у овом тренутку, кад су, како је провидур био обавијештен, намјере Турака да га нападну биле најодлучније (*Grahovo sopra cui pare che cadano le intenzioni più assidue de Turchi*), за млетачку ствар у овим крајевима било је врло важно, јер би губитком Грахова, били изгубљени нови млетачки посједи на тој страни, а то би претстављало и теже последице по млетачке интересе.

Послије ове важне мисије, Зане ће и даље бити упућиван на вршење оних задатака које су претставници Млетачке републике сматрале најодговорнијим. Упоредо са вршењем мисија војног и политичког карактера, Зане ће и даље, кад му задужења у својству млетачког политичког и војног функционера буду то дозвољавала, вршити и разне функције у својству которског племића. У которским вијећима, и поред његове преаузетости „државним пословима“, стално је био биран на разне дужности, о чему има много докумената. Ми ћемо овдје навести само неколико његових избора: 23 априла 1693 изабран је за члана Вијећа умољених са 21 гласом против ¹⁰⁶⁾ и за члана Малог (тајног) вијећа са свим гласовима¹⁰⁷⁾; 25 априла 1694 год., иако није био присутан избо-

¹⁰⁴⁾ Ongania, н. д., стр. 105 и 106.

¹⁰⁵⁾ ДАК — УП., фасц. 12, ф. 295 т.

¹⁰⁶⁾ ДАК — СН, књига 123, ф. 454.

¹⁰⁷⁾ Исто.

рља, био је изабран поново за члана Вијећа умољених¹⁰⁹); 23 априла 1695 није присутан изборима, био је предложен за судију, али није изабран¹⁰⁹); 23.IV.1696 не присуствује изборима, а изабран је за члана Вијећа умољених¹¹⁰), тог истог дана изабран је и за члана Малог вијећа са 8 против 2 гласа¹¹¹), 23 априла 1699 изабран је једногласно, а на предлог ректора и провидура (не ванредног провидура, који је свакако нерадо морао гледати на Занова задужења која излазе из оквира војничке и политичке службе), за годишњег судију, дужност која је више него иједна друга захтијевала присутност у граду.¹¹²) Поред сада и раније наведених дужности на које је био биран и на које ће све до смрти бити биран приликом свих избора који су се вршили у которским вијећима, Зане је био биран и на разне друге дужности мањег значаја. Све ове дужности на које је био биран, Зане је само повремено извршавао, а врло често је био замјењиван од других уз констатацију да је заузет „врло важним државним пословима“. Често је Зане и одбијао разне цивилне дужности „per le sue gravissime occupazioni“.¹¹³)

Далеко би нас одвело набрајање како Занових цивилних задужења, тако и оних политичких и војничких, која су за нас овдје далеко интересантнија. Његову кореспонденцију са црногорским главарима, заправо један дио те кореспонденције, објавио је Ј. Миловић у „Зборнику докумената из историје Црне Горе“, а кореспонденцију коју је он и његов стриц водио са турским пашама објавио је Ongania у поменутој збирци. Пошто смо доста исцрпно говорили о Зановој дјелатности док је био у функцији гувернера Црне Горе, што је за нас најинтересантније, за даљи сумаран приказ његове дјелатности, у којој посебно мјесто заузима она његова дјелатност која је произилазила из његових задужења у Херцеговини и прије и последије стицања титуле „sopraintendente dei popoli Nixichi, Drobnazi et altri d' Erzegovina“, са функцијама истовјетним онима које је вршио раније као „governatore del Montenegro“, — сматрамо вриједним донијети, у нашем преводу, сљедећу терминацију:

„Ми Алвиз Моћениго Трећи за преведру Млетачку Републику генерални провидур за Далмацију и Албанију

У непрекидном низу вијекова надасве корисна се показала часна служба нарочито омиљене и веома вјерне породице Болица, која је у тешким приликама, проливајући крв, и жртвујући животе и иметак, непрекидно обиљежавала часним дјелима своју насљедну приврженост за државну славу, што убједљиво до-

¹⁰⁸) ДАК — СН, књига 123, ф. 465.

¹⁰⁹) ДАК — СН, књига 125, ф. 4 т.

¹¹⁰) ДАК — СН, књига 125 ф. 12 т.

¹¹¹) Исто.

¹¹²) ДАК — СН, књига 127, ф. 599 т.

¹¹³) ДАК — СН, књига 122, ф. 65 т. итд.

казују часна свједочанства наших пресвијетлих претходника, као и друге државне исправе, из којих се виде корисна дјела која су вршили чланови ове заслужне породице, који су, потстица-ни славом, руководили тешким и значајним подухватима.

Дуги низ година је служио свом Дужду кавалир Иван, који је, вршећи службу надинтенданта која му је била повјерена (сем над Црном Гором) и над Будвом и Паштровићима, као и разне друге важне задатке, осигуровао; никада није изоставио своју највећу брижљивост; он је учинио да се потчини Венецији велики број нових поданика, у чему га је помагао његов синовац кавалир Иван Антун, који је, слиједећи примјер оданости својих предака, а нарочито кавалира надинтенданта Николе, свог оца, још у најранијој младости (*nell'età piu verde*) пружио доказе своје вјерности и духа, како у бризи око привржених племена, Млетачкој републици тако и у дужностима војним, кроз које је, прешавши све чинове, достојно постигао и чин „*pubblico condotto*“. Многобројни су његови смјели подухвати којима се он излагао опасности током овог рата у заузимању тврђава, како у овој провинцији (Мисли се на Херцеговину — Сл. М.), тако и у Херцеговини и Албанији, гдје је, оживљавајући повјерење и углед својих предака, у разним својим подухватима, јуначтвом, примјером и благошћу командовања знао придобити љубав, приврженост и поштовање оних многобројних племена, која је породица Болица-Грбичић увијек помагала и заступала.

Током ове Наше управе увјерили смо се у његову извршну способност, и кад год смо се користили њиме у разним значајним подухватима, увијек смо постигли ефекат какав смо жељели. Тако и у повјереном му руковођењу војском прекомораца. Кад смо га због веома важних разлога послали у Херцеговину, знао је у тим приликама користити Републици, и то на задовољство нових поданичких племена, тако да су нам Никшићи, Дробњаци и друга племена поднијели нарочито одлучне захтјеве да га одредимо за њиховог команданта (*Nikichi, Drobgnazzi et altri comuni si portarono espressamente efficaci istanze di destinarlo per loro comandante*). Пошто смо њихов захтјев поднијели пресвијетлом Сенату, постигли смо дукалом од 29 новембра 1698 године његову врховну сагласност да им га одредимо привремено, према потреби. Ова потреба, међутим, показује се хитнијом него икада раније у овим приликама које захтијевају нарочите обзире и највећу будност ради његовања и очувања, добро укоријењене у срцу, вјере и привржености, које нови поданици испољавају према преведрој Млетачкој републици.

Пошто се задовољавање оних племена подудара са најбитнијим државним обзирима, у складу са наведеним дукалом, а влашћу Нашег генералата, одређујемо кавалира Ивана Антуна Болицу за надинтенданта Никшића, Дробњака и других херцеговачких племена, која су подложна Републици, увјерени да ће он ру-

ководити на најпожељнији начин, са тачношћу и ревношћу коју је увијек показао у државним потребама.

Служиће са досадашњом платом, без другог државног оптерећења, а уживаће прерогативе и предности које том положају припадају.

Сви потчињени његовој команди мораће га слушати у вршењу државне службе.

Пошто гореречени положај захтијева два ађутанта, потребна ради извршавања његових наређења, одређујемо и наређујемо да два официра из његовог одреда, који ће служити са досадашњом платом, врше ову дужност.

Задар, 15 фебруара 1699

Алвиз Моћениго Трећи, генерални провидур
Бан Пиетро Кавали, секретар¹¹⁴⁾

Неколико дана прије него што ће генерални провидур донјети ову терминацију неколико никшићких главара налазило се у Задру. Сигурно су они тада и поспјешили доношење ове одлуке. Том приликом су они тражили од генералног провидура да им дозволи отићи у Венецију и тамо изићи пред Сенат, што, иако је сматрао „да би их било добро задовољити“, провидур није хтио урадити без претходне сагласности Сената. Ови главари, који су вјероватно знали да је већ склопљен Карловачки мир (26 јануара 1699 г.), сигурно су се плашили да приликом вршења разграничења, у складу са одредбама овог мира, не потпану поново под Турке — чија је формална власт, уосталом, и за вријеме Морејског рата постојала, нити је, пак, та формална власт могла бити отстрањена добровољним ступањем у млетачко поданство, иако је то Млетачка република била акцептирала, — па су вјероватно због тога и хтјели ићи у Венецију, а званично постављење Зана Грбичића, на чему су они сада упорно инсистирали, претстављало је уствари један потез више формалног карактера, који је требало да прејудуцира њихово остајање у млетачком поданству, него акт стварног значаја пошто је Зане и раније — последице престанка његове функције црногорског гувернера — уствари функцирао као млетачки надинтендант за „нове поданике“ у Херцеговини.

Из дукала од 4 октобра 1701 год. — у којем се, исто као и у горњој терминацији генералног провидура Моћенига, истичу Занове заслуге и способности — види се да је Зане учествовао (јуна 1699, до којег датума се налазио у Никшићу¹¹⁵⁾ као делегат Венеције приликом утврђивања нових граница између Млетачке републике и Турске и да је тај задатак „ваљано и на потпуно државно задовољство“ извршио (nell 'incontro dello stabilimento de'

¹¹⁴⁾ ДАК — УП, фасц. 21, ф. 179—181.

¹¹⁵⁾ Ongania, н. д. стр. 115.

confini con Turchi tutto da lui adempito con merito et intiera pubblica sodisfazione), иако није успио да спасе дотадашње „нове поданике“ од поновног падања у ропство Турцима. У овом истом дукалу донесена је и одлука Сената којом се Зану продужује млетачка служба за пет година у активи и 2 године „у почаст“, с годишњом платом од 600 дуката, што је износило 120 дуката више од раније његове плате.¹¹⁶⁾

Послије ових ласкавих признања Зане нешто касније доживљава још једно: добија од Републике генералски чин „sargente maggiore di battaglia“.¹¹⁷⁾

Исцрпен необично великим напорима које су изискивале тешке и многобројне дужности које је обављао, кавалир, гувернер Црне Горе, *sopraintendente dei popoli di Nixichi, Drobgnazzi et altri d' Erzegovina, sargente maggiore di battaglia*, а послије Живове смрти (23 јануара 1704)¹¹⁸⁾ *sopraintendente ai confini (del Montenegro)*, сем тога члан Сената, судија, ђиустицијере итд. Которске општине — Зане Грбичић умире млад 19 децембра 1706 године.¹¹⁹⁾

О његовој смрти ванредни провидур је, из Котора, одмах обавијестио Сенат: „Послије четрдесетодневног тешког боловања преминуо је *sargente maggiore di battaglia kavalir Ivan Antun Bolica*“.¹²⁰⁾ Из овог извјештаја сазнајемо још и то да је „међу осталим задацима повјереним способности ове личности био и важан задатак отпремања дипломатске поште за Цариград“

У судско-нотарским списима Државног архива у Котору успјели смо пронаћи и Занову опоруку, коју је написао, по његовом диктату, доктор Јосип Бурмета 13 новембра 1706 год. Зане је тада већ био тако болестан да је није могао сам написати, зато та опорука не показује ни богатство рјечника ни љепоту и лапидарност стила чиме се одликују Занови својеручни састави. Из ове опоруке се види да је иза себе оставио малољетног сина Николу и жену Јеролиму, рођену Исмаели. Све своје покретно и непокретно имање које је наслиједио од свог оца, као и оно које је наслиједио од свог стрица Жива, оставио је свом сину, с тим да и његова жена има право плододуживања. Одредио је: да се сиромасима которским подијели 6 дуката; да се за покој душе његовог оца одржи 300 миса, његове мајке 100 миса, његовог стрица Жива и жене му 200 миса; да се његовим слугама, Раду и Симу, дају по један џамадан са сребрним дугметима, сукнене гаће и долама,

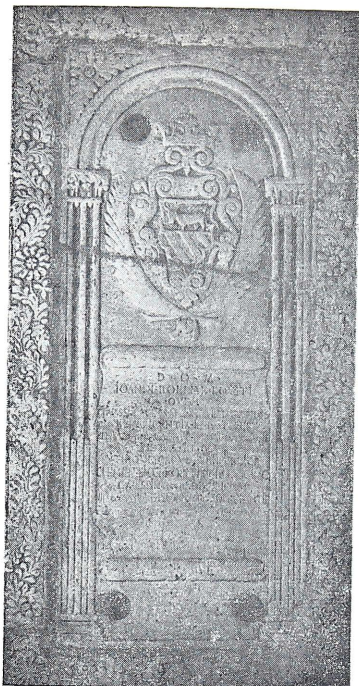
¹¹⁶⁾ ДАК — УП, фасц. 21, ф. 182 и 183.

¹¹⁷⁾ ДАК — СН, књига 130, ф. 510; књига 131, ф. 1031; књига 132, ф. 432.

¹¹⁸⁾ Бискупски архив у Котору, М. I, ф. 176.

¹¹⁹⁾ Види напомену бр. 28.

¹²⁰⁾ *Ongania*, н. д., стр. 123.

Грб породице Грбичића са натписом на надгробној плочи Жива Грбичића (Giovanni Boliza)

D. O. M.

Joanni Bolize equiti
quem

clarissimum genus inviolata in Principe fides
beneficentia in pauperes
zelus in propaganda catholica religione
pietas in Deum
utrimque carum Reipublicae
Clementi XI Pontifici Maximo
carissimum reddiderunt
Viro antiquae probitatis ac prudentiae
Vincentia uxor publico dolore

P.

Obiit die XXIII mensis Ianuarii
ann. MDCCIV

Превод:

Богу преблагом и великом.

Витезу Ивану Болици (Живу Грбичићу), кога веома славно пори-
јекло, неповредива вјера у Дужда, добротинство према сиромасима, ревност
у пропагирању католичке религије и побожност учинише нарочито драгим
Републици, а папи Клементу XI најдражим; мужу древне честитости и
разборитости жена Виценза уз општу жалост постави.

Преминуо дана 23 јануара 1704

која се ношња налази у његовом љетњиковцу¹²¹); да се другој двојци његових слугу да̑ по једно одијело игд.¹²²)

Занов син Никола (Николето) кад му је отац умро једва да је имао годину дана, што закључујемо из чињенице да је тек 1724 године постао пунољетан, наиме да је тада навршио 18 година, и тек постао члан Великог вијећа.¹²³) На положају сопраинтенданта за Црну Гору (положај који су Грбичићи кроз један дуги период времена држали и у миру и у рату, дакле непрекидно — Сл. М.) Зана није смијенио неки Грбичић већ Јеролим Бућа¹²⁴), кога ће наслиједити Занов син Никола, тек 1730 год., и тако наставити породичну традицију. И Никола је, као и Зане, био човјек не малих способности. Уз разне службе које је вршио у својству которског племића, био је 23 априла 1734 године изабран и постављен за сопракомита, команданта которске ратне галије,¹²⁵) а на тај положај су бирани не само људи који су добро познавали навигацију већ они који су уз то добро познавали и вјештину ратовања. Ово изборно звање трајало је пет година. Иако је као сопраинтенденте за Црну Гору дјеловао у времену далеко повољнијем од оног у коме су радили његов отац и стриц, ипак није увијек успијевао задовољити црногорске главаре. Има понекад у писмима главара њему упућиваним и помало пријекора, као на пр. у писму Станише Станишића упућеном из Његуша 8 јула 1742, у којему, поред осталог, стоји: „И ово ви пишемо из ријечи свијех главарах, зашто ни се већ досадило ћеретање што се от нас чини и како смо страпациани, што се није нигда пријед чинило под твојијем покојнијем вриједнијем бабом. . .“¹²⁶) И у другим, каснијим писмима црногорских главара јављају се реминисценције на Зана и на значајна дјела почињена „кад би пред нама Зано Грбичић“.¹²⁷)

У документима која смо у овом нашем раду користили заједно налазимо пуно оправдање и реалну подлогу онога што народни пјесник с одушевљењем говори о Зану Грбичићу.¹²⁸) За на-

¹²¹) Овај љетњиковац Грбичића се налазио у близини Котора на мјесту данашњег хотела „Славије“ и обухватао је велики комплекс земље. Рибари са Мула, који су сачували многе скоро заборављене архаичке називе положаја на којима обичавају бацати своје мреже, ову позицију пред хотелом „Славијом“ и данас називају „пошта Грбичића“.

¹²²) ДАК — СН, фасц. 131, ф. 718—720.

¹²³) ДАК — СН, фасц. 139, ф. 708 т.

¹²⁴) Види о овоме мој рад Догађаји у Црној Гори од појаве Милорадовића до Нуман-пашиног похода (1711—1714), Историски записи, св. 1—2 за 1955 год., стр. 173—214.

¹²⁵) ДАК — СН, фасц. 144, ф. 548.

¹²⁶) Јевто М. Миловић, н. д., стр. 146.

¹²⁷) Исто, стр. 190.

¹²⁸) Женидба Грбичића Зана, Црногорске народне јуначке пјесме, Народна књига — Цетиње, стр. 60—65.

родног пјесника он није ни млетачки функционер ни которски племић, већ народни јунак, који чак подозрево гледа на „Латине“: „Чувајмо се, моја браћо драга, ми немојмо образ оцрнити, Латини су мудре варалице“.¹²⁹⁾ Више него у овој мистификацији, народни пјесник нам је интересантнији кад на другом мјесту,¹³⁰⁾ не без конкретне реалне основе, каже: „Господара Грбљичића Зана, око њега двије бановине: Црногорце и шњима приморце, и Зано је хара' Корјениће, и њихове куле попалио, и много је робље уфатио, па се опет с војском повратио, повратио под Требињем градом“.

И Његошеви стихови, иако у једном узредном детаљу, изражавају добронамјерну и заштитничку улогу породице Грбичића у односу на Црногорце и овјековјечују Заново име: „Да једнога не би пријатеља, главом сина Зана Грбичића, свога дома већ не ћах гледати, него кости тамо оставити; а он ме је братски дочекао, водио ме свуда по Млеткама. . . Док Грбичић мени поприсапта: Немој такве говорит ријечи! Не смије се овдје право зборит. . .“.

¹²⁹⁾ Исто, стр. 63.

¹³⁰⁾ Погибија Вука Мићуновића, Вук Ст. Караџић, Српске народне пјесме, Београд 1932, књига IV, стр. 6.